

## ESKİ ANADOLU'DA “SU ORDALI”

*Cahit GÜNBATTI*

XII. Türk Tarih Kongresine sunduğumuz “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Kralları ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkilere Işık Tutan İki yeni Belge” başlıklı bildirimizi okurken, henüz tespit ettiğimiz, Kültepe kazılarının 1962 mevsiminde bulunmuş olan Kt. n/k 504 env. numaralı tableti de, konu ile ilgisi dolayısıyla tanıtmıştık. Maalesef, araya başka çalışmalarımız girdiği için, bu metni şimdiye kadar neşretme imkânı bulamadık. Bu arada, Kültepe'de 1993 yılında ele geçmiş olan tabletler üzerinde çalışan P. Garelli ve C. Michel, Kt. n/k 504'ün dublikatı olan bir tablete (Kt. 93/k 145) rastlayarak yayınlamışlardır<sup>1</sup>.

Burada Kt. n/k 504'ü ele almamızın amacı, iki tablet arasındaki, aslında konunun özünü değiştirecek nitelikte olmayan, farklılıkları ortaya koymak veya bazı kelimelerin okunmasında ve tercümesinde Fransız meslektaşlarımızdan ayrıldığıımız noktaları vurgulamak değildir, fakat, Kültepe tabletlerinde ilk defa söz konusu edilen ve Eski Anadolu kültür ve hukuk tarihi bakımından son derece önemli bir “ordali” uygulamasının, gözden kaçmış olmasıdır.

### **Kt. n/k 504**

Tablet Anadolu'daki, ismi belirtilmemiş bir krallığın kral ve kraliçesi ile, o yerin kârum'unun temsilcileri arasındaki, aşağıda

1. C. Michel-P. Garelli, “Heurts avec une principauté anatolienne”. Festschrift für Hans Hirsch (Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 86. Band. Wien 1996, s.277-290).

açıkladığımız olay hakkında, beş şâhitin huzurunda düzenlenmiş bir tutanaktır.

Asurlu tüccar Aşşur-taklâku saray tarafından tutuklanmıştır. Bu olaydan iki ay sonra, kârum'dan bir heyet sarayda, kral ve kraliçenin huzuruna çıkarak, bu kişinin mâsum olduğunu bildirmişler ve serbest bırakılması konusunda ricacı olmuşlardır. Metnin devamında, kral ve kraliçe ile kârum heyeti arasındaki ilginç diyalog yer almaktadır.

Temsilciler kral ve kraliçeye, kendilerinin bulunduğu yerde Aşşur-taklâku'nun da bir firmasının olduğunu; onun da kendileri gibi her zaman kral ve kraliçenin emirlerine hazır olacağını söyleyerek, kendisine, ya tanrı Aşşur'un hançeri üzerine yemin ederek veya yerli bir kimse gibi nehre giderek, suçsuzluğunu kanıtlama fırsatı verilmesi teklifinde bulunmuşlardır. Hattâ, onun yerine, Aşşur'un hançeri önünde kendilerinin yemin edebileceklerini belirtmişlerdir.

Kral ve kraliçe tutuklunun salıverilmesi için, düşmanları Tawiniya kralı ile ilişkisi olan ve kendileri aleyhine bazı faaliyetlerde bulunduğundan söz ettikleri diğer bir şahsın teslim edilmesini; bu yapılmaz ise, kendilerine 1 mina *amutum* veya 10 mina altın verilmesini istemişlerdir. Nihayet, bu şartların yerine getirilmemesi ve Tawiniya kralına hizmet etmekle itham edilen kimsenin adının açıklanmaması durumunda, Aşşur-taklâku'nun öldürüleceğini bildirmişlerdir.

- 1            *iş-tù / A-şür-ták-lá-ku*  
               *É.GAL<sup>lim</sup> / iş-bu-tù-ni*  
               2 ITU.KAM *i-li-ik-ma*  
               *ká-ru-um / a-na É.GAL<sup>lim</sup>*
- 5            *e-li-ma um-ma kà-ru-um-ma*  
               *a-na ru-ba-im ù ru-ba-tim-ma*  
               *a-wi-lúm / ar-nam ù ší-lá-tám*  
               *ú-lá i-šu / a-wi-lam wa-ši-ra*  
               *qá-dí-ni-ma / a-wi-lúm a-na-kam*

- 10 É<sup>be-tám</sup> i-šu ú a-na  
 e-ri-iš-tí-ku-nu / qá-di-ni-ma  
 i-za-az um-ma ru-ba-um  
ú ru-ba-tum-ma mu-šé-bi-il<sub>5</sub>  
 ʔup-pì-im ša iš-tù Ta-wi-ni-a
- 15 ú-šé-bi<sub>4</sub>-lá-ni-ma e-ri-iš-tám  
 a-na be-el nu-ku-ur-tí-a i-za-bi-lu  
ú qá-qí-dí / i-šé-e-ú  
 ru-a-nim-ma / ú a-hu-ku-nu / lu-šé-er  
 um-ma kà-ru-um-ma / li-zi-iz
- 20 <IGI> GÍR ša A-šur / li-it-ma  
ú-ul / ki-ma DUMU a-li-kà
- K. a-na i-id / li-li-ik  
 ší-ma-am mì-ma lá iš-ú-mu-ma  
 a-na Ta-wi-ni-a
- Ay.25 lá ú-šé-bi<sub>4</sub>-lu a-na ru-ba-im  
 Ta-wi-ni-a-i-im  
 a-na e-ri-iš-tí-šu  
 lá i-za-zu-ni ú-ul / ni-nu  
 a-pu-hi-šu / <IGI> GÍR ša A-šur
- 30 lu ni-it-ma a-hu-ni  
 a-na e-ri-iš-tí Ta-wi-ni-a-i-im  
 lá i-za-zu-ni um-ma ru-ba-um  
ù ru-ba-tum-ma  
 ša ʔup-pá-am / qá-at-ni
- 35 ú-kà-lu / ku-nu-tí a-na ma-mì-tim  
 a-ra-de<sub>8</sub>-ku-nu / a-wi-lam / ru-a-nim  
 šu-ma / a-wi-lam / lá ta-ra-dí-a-nim  
 1 ma-na a-mu-tám / ù-ul  
 10 ma-na KÙ.Gì di-na-nim-ma
- 40 ù a-hu-ku-nu / lu-šé-er  
 šu-ma / lá ta-da-na-ni-a-tí

*lá ta-tù-ra-ma / ũu-um-ũu*  
*lá ta-za-kà-ra a-hu-ku-nu*  
*me-et / a-ma-lá tu-p-pì-im*  
 45 *ša A-lim<sup>ki</sup> kà-ru-um Kà-ni-iš*  
*ša-he-er GAL i-dí-ni-a-tí-ma*  
*igi GİR ũa A-šùr tu-p-pá-am*  
 K. *ni-dí-in igi A-mur-A-šùr*  
*igi Ú-šur-ša-Íštar*  
 50 *igi DINGİR-na-da*  
 Sk.51 *igi Í-dí-A-šùr igi Bu-za-zu*

### Tercüme:

<sup>1-6)</sup> Saray Aššur-taklâku'yu yakaladıktan sonr 2 ay geçti ve bir kârum (heyeti) saraya çıktı ve kral ve kraliçeye şöyle söyledi: <sup>7-8)</sup>" (O) adam (Aššur-taklâku) suç işlemedi ve uygunsuz bir davranışta bulunmadı. Adamı serbest bırakın! <sup>9-12)</sup>Bizimle birlikte (bu) adam burada bir firmaya sâhiptir ve bizimle beraber (her zaman) emrinize âmade olacaktır." <sup>12-13)</sup>Kral ve kraliçe şöyle cevap verdiler: <sup>13-18)</sup>"Tawiniya'dan gönderilmiş mektubu getiren ve düşmanım(ız)a istediği (bilgiyi) taşıyacak olan ve başımızı (met. başım) araştırarak olan (kimseyi) buraya getirin ve kardeşiniz (Aššur-taklâku) serbest kalsın." <sup>19)</sup>Kârum şöyle dedi: <sup>19-22)</sup>"O (Aššur-taklâku) hazır olsun (ve) tanrı Aššur'un hançeri üzerine yemin etsin veya sizin şehrinizin (met. senin şehrinin) bir yerlisi gibi (aklanmak için) nehre gitsin! <sup>23-30)</sup>Hiç bir şekilde alış-veriş yapmadığına ve Tawiniya'ya (herhangi birşey) götürmediğine; Tawiniyalı kralın istediğini yerine getirmeyeceğine dâir, onun yerine Aššur'un hançeri üzerine biz yemin edelim. <sup>30-32)</sup>Kardeşimiz (Aššur-taklâku), Tawiniyalı (kralın) istediğini yerine getirmeyecek!" <sup>32-33)</sup>Kral ve kraliçe şöyle cevap verdiler: <sup>34-36)</sup>"Elimizde tuttuğumuz bir tableti yemin için size göndereceğiz (met. göndereceğim), adamı buraya getirin! <sup>37-40)</sup>Eğer adamı getirmezseniz, 1 mina *amutum* veya 10 mina altın verin ve kardeşiniz (Aššur-taklâku) serbest kalsın. <sup>41-44)</sup>Eğer (bu istediklerimizi) bize vermezseniz; fikrinizi değiştirmez ve onun adını söylemezseniz, kardeşiniz ölmüştür (onu ölü bilin!)" <sup>44-48)</sup>Asur şehrinin tableti gere-

ğince, Kaniš kārūm'u küçük (ve) büyük (meclisler) bizi (şâhit olarak) belirledi ve Aşşur'un hançeri önünde (şahitliğimiz hakkındaki) tableti verdik. <sup>48-51)</sup>Amur-Aşşur'un huzurunda, Uşur-ša-İstar'ın huzurunda, İli-nādā'nın huzurunda, İdi-Aşşur'un huzurunda, Buza-zu'nun huzurunda.

### Filolojik açıklamalar:

St. 8: *wa-ší-ra: wašārum* "serbest bırakmak" fiilinin imp. 2. çğ. şh. formudur.

St. 11-12, 27-28, 31-32: *erištam ....izuzzum* "birisinin emrine âmade olmak".

St. 13: *mu-šé-bi-il<sub>5</sub>: wabālum* "taşımak, getirmek" fiilinin III<sub>1</sub> part.formu ile ilk defa burada karşılaşılıyor.

St. 15-16: *erištam.... zabālum* "birisine istediği bilgiyi veya şeyi nakletmek".

St. 16: Diyalog, bir tarafta kral ve kraliçe, diğer tarafta ise kārūm heyeti arasında geçtiği halde, bazı isimlerde çğ. yerine tk. zamir sufiksi kullanılmıştır: *bēl nu-ku-ur-tí-a* "düşmanım" (st. 16), *bēl nu-ku-ur-tí-ni* "düşmanımız"; *qá-qí-dí* "başım" (st. 17), *qá-qá-ad-ni* "başımız"; DUMU *a-li-kà* "senin vatandaşın" (st. 21), DUMU *a-li-ku-nu* "sizin vatandaşınız"; *a-ra-de<sub>8</sub>-ku-nu* "size göndereceğim" (st.36) ise, *ni-ra-de<sub>8</sub>-ku-nu* "size göndereceğiz" olarak yazılmalı idi. Krş. Kt. 93/k 145: 15, 16, 25.

St. 18, 36: *ru-a-nim-(ma): warā'um* "getirmek, götürmek" fiilinin imp. 2. çğ. şh. formudur. Bk. K. Hecker, GKT § 97 e.

St. 22: *a-na i-id li-li-ik*: Kültepe tabletlerinde ilk defa karşılaştığımız ve Kt. 93/k 145: 26'da *a-na i-tim li-li-ik* olarak yazılmış olan *ana id alākum* "nehre gitmek" deyimini, aşağıda duracağımız üzere, bu metnin en dikkate değer noktasıdır.

St. 32: *i-za-zu-ni (izuzzum)*: Geçtiği cümlede *i-za-az* yerine yanlışlıkla yazılmış olmalıdır.

### Kt. n/k 504 ile Kt.93/k 145'in karşılaştırılması

Satır sayılarındaki farklılık dışında, tabletlerde bazı kelime ve ifadelerin değişik şekilde yazıldığı görülmektedir:

#### Kt.n/k 504

(Kiremit renkli; 9,6x6x2,4 cm.)

- St.3 : 2 İTU.KAM
- St.5-8 : *um-ma kâ-ru-um-ma a-na  
ru-ba-im ù ru-ba-tim-ma  
a-wi-lúm ar-nam ù šî-lá-tám  
ú-lá i-šu a-wi-lam wa-šî-ra*
- St.9-10 : *qá-dí-ni-ma a-wi-lúm a-na-kam  
É<sup>be-tám</sup> i-šu*
- St.13-18 : *mu-še-bi-il<sub>3</sub> ıp-pi-im ša i-š-tù  
Ta-wi-ni-a ú-še-bi<sub>4</sub> -lá-ni-ma  
e-ri-i-š-tám a-na be-el nu-ku-ur-tí-a  
i-za-bi-lu ú qá-qi-dí i-še-e-ú  
ru-a-nim-ma*
- St.21-28 : *ú-ul ki-ma DUMU a-li-kâ a-na  
i-id li-li-ik šî-ma-am mì-ma lá  
i-š-ú-mu-ma a-na Ta-wi-ni-a lá  
ú-še-bi<sub>4</sub> -lu a-na ru-ba-im  
Ta-wi-ni-a-i-im a-na e-ri-i-š-tí-šu  
lá i-za-zu-ni*
- St.30-32 : *a-hu-ni a-na e-ri-i-š-tí  
Ta-wi-ni-a-i-im lá i-za-zu-ni*
- St.35-36 : *ku-nu-tí a-na ma-mi-tim  
a-ra-de<sub>8</sub> -ku-nu a-wi-lam ru-a-nim*
- St.37 : *šu-ma a-wi-lam lá ta-ra-dí-a-nim*
- St.41 : *šu-ma lá ta-da-na-ni-a-tí*
- St.44-48 : *a-ma-lá ıp-pi-im ša A-lim<sup>ki</sup>  
kâ-ru-um Kâ-ni-i-š pa-he-er GAL  
i-dí-ni-a-tí-ma İĞİ GIR ša A-šür  
ıp-pá-am ni-dí-in*

#### Kt.93/k 145

(Açık devetüyü renkli; 7,8x5,5x1.9 cm.)

- St.2 : İTU 2.KAM
- St.5-7 : *um-ma kâ-ru-um-ma A-šür-  
tâk-lá-ku wa-šî-ra mì-ma ar-nam ù  
šî-lá-tám lá ir-š<sup>ku</sup>-a-ku-nu-tí*
- St.8-9 : *qá-dí-ni-ma i-na a-li-ku-nu  
É<sup>be-tám</sup> i-šu*
- St.12-17 : *a-wi-lam ša i-š-tù Ta-wi-ni-a  
ıp-pá-am ú še-bi-lá-ni-ma  
e-ri-i-š-tám a-na be-el nu-ku-ur-tí-ni  
i-za-bi-lu-ma qá-qá-ad-ni i-še-e-ú-ni  
ru-a-nim-ma*
- St.21-26 : *šî-ma-am lá i-š-ú-mu-ma a-na Ta-wi-ni-a  
lá ú-še-bi-lu a-na e-ri-i-š-ti Ta-wi-ni-a-i-im  
lá i-za-zu ú-lá ki-ma me-ra a-li-ku-nu  
a-na i-tim li-li-ik*
- (Yazılmamıştır)
- St.30-31 : *ku-nu-tí ú-ta-ma-ku-nu a-wi-lam ru-a-nim*
- St.32 : *šu-ma lá ta-ra-dí-a-ni-šu*
- St.35 : *šu-ma lá ta-da-na*
- St.38-43 : *a-na-a-wa-tim a-ni-a-tim a-ma-lá  
ıp-pi-im ša A-lim<sup>ki</sup> kâ-ru-um Kâ-ni-i-š  
i-dí-ni-a-tí-ma İĞİ GIR ša A-šür š<sup>bu</sup>-ti-ni  
ni-dí-in*

### Kt.93/k 145'in transkripsiyon ve tercümesinde C. Michel-P. Garelli'den ayrıldığımız başlıca yerler:

St.8, 10: *qá-tí-ni-ma:qá-dí-ni-ma* (*qadi/qadum* "... ile birlikte") olarak okunmalı ve st. 8-11'deki, "Şehrinizde bir büromuz var ve isteğinizi yerine getirmeğe hazırız (Nous passédons un office dans votre ville et nous sommes disposes à satisfaire votre demande!)" diye tercüme edilen cümle şöyle düzeltilmelidir: "Bizimle beraber o (Aşşur-taklāku) şehrinizde bir firmaya sâhiptir ve bizimle birlikte emrinize hazır bulunacaktır."

St. 18, 34-35 (Kt. n/k 504: 18, 40): *a-hu-ku-nu lu-šé-er* karşılığında yazılan "Kardeşiniz (onu) teslim etsin (Que votre frère le livre!)" cümlesi, 'Kardeşiniz serbest kalsın' olarak düzeltilmelidir.

St. 26: *a-na i-dim li-li-ik* (Kt.n/k 504: 22: *a-na i-id li-li-ik*): Burada bir "nehir ordali"sinin söz konusu olduğu fark edilmediğinden, *ana idim lillik* tâbiri "Notlar"da (s.280, L.26), "Açıklama için gitsin (Qu'il aille pour explication)"; s. 288, n. 33'te ise "Şehrinizin sâkinlerinin yanına gitsin (Qu'il aille aux côtés des habitants de votre ville)" şeklinde açıklanmıştır. İşaret edilmemiş olmakla beraber, anlaşılan *idim*, *idum* "kol, taraf, yan" kelimesi ile ilişkili görülmüştür. *i-dim*, *id/ittum* "nehir" (CAD I/J, 8a) kelimesi dikkate alınarak, *i-tim* (gen.) olarak okunmalıdır.

St. 27-28: *ú-lá ni-nu a-pu-hi-šu GİR ša A-šūr lu ni-it-ma* cümlesi, "Kuşkusuz onun yerine Aşşur'un hançeri üzerine yemin edecek olan biz değiliz (Ce n'est certes pas nous qui allons jurer par le poignard d'Aşşur à sa place!)" diye tercüme edilmiştir. Önceki subjontifli cümleye bağlı olarak, st. 25-28 şöyle tercüme edilmelidir: "Ya sizin şehrinizin bir sâkini gibi (aklanmak için) nehre gitsin veya onun yerine Aşşur'un hançeri üzerine biz yemin edelim!"

### Aşşur-taklāku'nun kimliği ve suçu

Tablette, şâhitlerin dışında, ne yazık ki sadece tutuklu Aşşur-taklāku'nun adı kaydedilmiştir. Kārum'un *awīlum* "adam" (st. 7) ve *ahuni* "kardeşimiz" (st.30), kral ve kraliçenin ise *ahukunu* "kar-

deşiniz” (st. 18, 40, 43) diye andıkları Aşşur-taklâku'nun mensup olduğu aileyi ortaya koymak için 1962 ve 1993 arşivlerinin gözden geçirilmesi gereklidir.

İkibin kadar tabletin bulunduğu 1962 arşivindeki belgelerin büyük bir kısmı Uşur-şa-İstar ailesine âittir. Bu tabletlerin pek azı çeşitli yerlerdeki makalelerde neşredilmiş, diğerleri ise, tarafımızdan ve meslektaşlarımızca, AKT serimizin yeni ciltlerinde neşredilmek üzere, adreslere göre grup grup hazırlanmaktadır. Yâni 1962 arşivini iyi tanıyoruz<sup>2</sup>.

Eğer Kt. 93/k 145'ten haberdar olmasaydık, şâhitler arasında yer alan Uşur-şa-İstar'ı dikkate alarak, Aşşur-taklâku'nun 1962 tabletlerinde geçen kimse olabileceği ihtimali üzerinde durabilirdik. Şimdi, yaklaşık 900 tablet ve zarftan oluşan 1993 arşivinin sâhipleri ile ilgili verilen bilgilerden (Fs. H. Hirsch, s. 284-285), Aşşur-taklâku'nun ailesini öğeniyoruz. C. Michel-P. Garelli, arşivin sâhipleri olarak İddin-Sin (Aşşur-nimri'nin oğlu) ve oğlu Alâhum'un isimlerini vermekte ve Aşşur-taklâku'nun Alâhum'un çocuklarından birisi olduğunu açıklamaktadırlar. Burada, konuya açıklık getiren önemli bir unsur olarak, Aşşur-taklâku ve dedesi İddin-Sin'in Tawiniya şehrinde oturan meslektaşlarıyla mektuplaştıkları ve onlarla çeşitli ticarî ilişkiler içerisinde oldukları açıklamasına da yer verilmiştir.

Kt. n/k 504'ün 1962 tabletleri arasında bulunmasının sebebi, Asur şehrinin tâlimatı gereğince, Kaniş kârum'u tarafından belirlenen şahitler arasında, arşivin sâhibi ünlü tüccar Uşur-şa-İstar'ın da yer alması ile açıklanabilir.

Sarayla kârum'u karşı karşıya getiren Aşşur-taklâku'nun ne ile suçlandığına gelince; bunu, kârum'un onu savunmak amacıyla söylediklerinden öğreniyoruz. Aşşur-taklâku, düşman Tawiniya kralı ile işbirliği yapmakla itham edildiğinden olacak ki, kârum, onun hiçbir şekilde alış-veriş yapmadığı ve Tawiniya'ya herhangi bir şey götürmediği ve Tawiniya kralının isteklerini yerine getirmeyeceği

2. Bk. C. Günbattı, I. Hititoloji Kongresi Bildirileri (1990), s.126-129; S. Çeçen, *Archivum Anatolicum* 2 (1996), s.11-17.



hakkında ona kefil olmaktadır. Fakat açıkça anlaşıldığı üzere, kral ve kraliçe, Tawiniya'dan gönderilen bir belgeyi getiren ve düşmanları Tawiniya kralına kendileri hakkında bilgi götürecektir olan, yâni casuslukla suçlanan diğer bir şahsın peşindedirler ve herhalde, kârum'un onu tanıdığından emin oldukları için, ısrarla bu kimsenin kendilerine teslim edilmesini istemektedirler. Yâni Aşşur-taklâku, kârum'un asıl suçluyu teslim etmesi için, rehin olarak tutulmaktadır.

Diğer bir çok metinden de bildiğimiz gibi, Anadolu şehir devletlerindeki iç karışıklıklar ve beylikler arasındaki çatışmalar yüzünden, tüccarlar, zaman zaman can güvenliklerinin tehlikeye düşmesi de dâhil olarak, ticarî girişimlerini güvenli bir şekilde sürdürmeleri konusunda çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır<sup>3</sup>. Bu bakımdan, Aşşur-taklâku ve Tawiniya kralı lehinde faaliyette bulunduğu iddia edilen kimse, iki ülke arasındaki çatışmanın kurbanları gibi görünmektedir.

### Kral ve kraliçenin kârum temsilcilerine karşı tutumu

Bu metin bir taraftan, Asurlu tüccarların hareketlerinin saray tarafından sıkı bir biçimde gözlendiğini ve yasa ve anlaşmalara ay-

3. CCT IV 30 a (K. Balkan, Mektup, s.28; L. L. Orlin, ACC, s.123-124): Bir isyan hareketi sebebiyle, kralın tahtının emniyette olmadığı söylendiği Hahhum'da, meselelerinin halli için birçok kere saraya çıkan tüccarlardan bir grup, yöneticilerin kendilerini oyaladığından yakınmaktadır.

AKT I 78: 17-25: Şarla ülkesinde Şabualılar tarafından engellenen ve alıkonulan tüccarlar, yerel tüccar dâiresinin aracılığı ile serbest kalmışlardır.

KTH I: 2-6: Mektubu yazan Asurlu, muhatabına, Puruṣhattum ve Wahṣuṣana'daki isyandan bahisle, Wahṣuṣana'ya geçemediğini bildirmektedir.

Kt. n/k 1464: 25-26 ve n/k 1251: 15-17 (H. Sever-S. Çeçen, XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, 1994, s. 205-206): Uşur-ša-İstar'a Uzubişkim, ilkinde, ülkede isyan çıktığını, durum düzeldiği zaman gelmesini; ikincisinde ise, Waṣhaniya'ya geçmesini fakat, ülke sâkinleşinceye kadar gelmemesini yazmaktadır.

Henüz neşredilmemiş olan Kt. 92/k 526'da, Aşşur-bani Aşşur-imiti'ye şöyle yazmaktadır: <sup>6-10</sup>..... *annakam rubā'um i sikkatim maqitma ina qerab Alim<sup>ki</sup> sihūtum šaknat u ana qaqqadātini palhāni* ".... Burada kral sikkatum'dan gelmiştir. Şehir'in içinde isyan vardır ve başlarımız için korkmaktayız". Devamında; <sup>18-21</sup>.... *inūmī māi išallimu u rubā'um ištišu irakkusu tuppū ajjemma illikū* "..... Ülke selâmete kavuştuğunda ve kral onunla anlaşma yaptığında, tabletler herhangi bir verden gidecek (gönderilecek)."

kırı bir davranışta bulunanların tutuklandıklarını, diğere taraftan ise, Anadolu'daki Asur kolonilerinin yönetim merkezleri olan kârumların, yerel yönetimlere karşı vatandaşlarının haklarını korumakla yükümlü olduklarını açıklayan yeni ve güzel bir örnektir. Fakat, burada dikkati çeken nokta, şimdiye kadar benzerini başka bir metinde görmediğimiz şekilde, kral ve kraliçenin birlikte olarak, tutuklanan bir Asurlu'yu kurtarmak için huzurlarına çıkmış bir kârum heyetine karşı sergiledikleri katı tutumdur. Temsilcilerin bütün tekliflerini geri çeviren kral ve kraliçe, sonunda işi âdetâ şantaja dökerek, tutuklunun serbest bırakılması için, büyük bir serveti teşkil eden 1 mina *amutum* veya 10 mina altın istemişlerdir<sup>4</sup>. Eğer kârum, bir anlamda rüşvet olarak, bu ödemeyi yapmaz ve istenen kimseyi ele vermez ise, rehin tutulan Asurlu öldürülecektir<sup>5</sup>.

Bu arada, kral ve kraliçe ellerinde bulunan bir tableti yemin için kârum'a göndereceklerinden de bahsetmektedirler (st. 34-36; krş. Kt. 93/k 145: 29-31). Bu tablet, yerel kralların Asurlu otoritelerden aldıkları bağıllık yemini ile ilgili olmalıdır<sup>6</sup>.

4. Birçok araştırmacının "meteor demiri" diye tanımladıkları *amutum* ile, altın arasındaki nispet, burada 1/10 olarak vurgulanmaktadır.
5. Metinlerde sık sık yerel kralların veya yöneticilerin Asurlu otoritelere ve tüccarlara çeşitli konularda zorluklar çıkardıklarına, bir takım bahanelerle onları oyaladıklarına ve hattâ alıkoyduklarına tanık oluyoruz. Bu konuda dikkate değer bazı örnekler:  
 ATHE 62: 28-32: Tüccar Püšu-kên, kaçakçılıkla itham edilerek hapse atılmıştır.  
 TC III 75 (L. L. Orlin, ACC, s.129-130): Nadahtum'da alıkonulan Dadâ, şehirden ayrılmasına izin verilmesi için, aynı durumdaki iki arkadaşıyla on defa rubâ'um ve veliahtın (?) huzuruna çıkmış fakat, rubâ'um, Kaniş'ten haber gelinceye kadar kendilerini serbest bırakmayacağını söylemiştir.  
 TC III 85 (L. L. Orlin, ACC, s.132-134): Zalpa rubâ'um'u tüccarlara âit 9 şeqel altın, gümüş, bronz eşya ve yüne el koymuştur. Bu yüzden birkaç kere rubâ'um'un huzuruna çıkan ilgili tüccar, 20 gün boyunca oyalandığından şikâyet etmektedir.  
 Kt. 87/k 249 (K. Hecker, 1995 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferanslar, s. 142-144): Aralarındaki ticarî bir konuyu görüşmek için rubâum'un huzuruna çıkan Bazia, bir Asurlu'nun, kendisi aleyhinde kralı kıskırtması üzerine hapse atılmıştır. O, muhatabına 10 aydan beri hapisanede yatmakta ve ölmek üzere olduğunu yazıp, kârum'un kendisini kurtarması için rubâ'um'a bir elçi göndermesini rica etmektedir.  
 Kt. n/k 1318: 9-12 (S. Çeçen, I. Hititoloji Kongresi Bildirileri, s.146-148): Tüccarlar kralın kendilerine sert davrandığından ve mallarını sarayda bir depoya koyduğundan yakınmaktadırlar.  
 Kt. n/k 1637: 3-5 (S. Çeçen, I. Hititoloji Kongresi Bildirileri, s.140-142): rubâ'um el koyduğu, tüccarlara âit eşekleri ve bakırı serbest bırakmış fakat, *birtum*'u (at?) alıkoymuştur.

### Olayın geçtiği yer ve Tawiniya krallığı

Koloni Devri Anadolu'sunda, Mama kralının Kaniş kralına yazdığı mektup<sup>7</sup> dışında, yerel krallıklar arasındaki ilişkiler hakkında, şimdiye kadar okunmuş metinlerde, hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu bakımdan, adı yazılmamış olsa da, kârum'un muhatabı olan kral ve kraliçenin yönettiği ülke ile Tawiniya krallığı arasındaki düşmanlığın yansıtıldığı Kt. n/k 504, ayrıca dikkate değer bir belgedir.

Tamniya olarak da yazılan Tawiniya, kârum'u bulunan<sup>8</sup> ve bir rubā'um tarafından yönetilen<sup>9</sup>, Koloni devrinin önemli şehirlerinden birisidir. Şehrin lokalizasyonu hakkında ileri sürülen teklifler arasında, Hattuş (Boğazköy) yakınında bulunan, Tavium (Büyük Nefesköy) ön plâna çıkmaktadır<sup>10</sup>.

Tabletlerde Tawiniya ile çatışma hâlinde olduğuna işaret edilen herhangi bir krallığın adına rastlamadığımız için, olayın geçtiği yerin neresi olduğunu söylemek zordur. C. Michel-P. Garelli bu konuda üç ihtimal üzerinde durmaktadırlar (Fs. H. Hirsch, s. 282-284):

- Olay Kaniş'te geçmiştir ve kral ve kraliçe ile görüşmeleri Kaniş kârum'u temsilcileri yürütmüştür.

6. Bu konuda örnek belgeler:  
KTP 14: 5-9 (B. Landsberger, TTAED 4, s.26 vd.): Henüz tahta çıkmış olan Wašhaniya rubā'um'u Waššušana kârum'undan yemin almak istemektedir.  
Kt. f/k 183: 5-17 (K. Balkan, Kronoloji, s.36-38): Tamniya rubā'um'u, kendisine yemin etmek için gelen Turhumit kârum'u elçilerine, Kaniş kârumunun elçilerinden de yemin almak istediğini bildirmektedir.  
AKT I 78: 12-16: Purušhattum, Ušunala ve Waššušana rubā'um'larına *rabi sikkitim*'in yemin edeceği haber verilmektedir.  
Kt. n/k 388: 9-10 (C. Günbattı, Archivum Anatolicum 2, s.30-35): Tamniya rubā'um'unun Karahna için aldığı yeminden bahsedilmektedir.
7. K. Balkan, Mama Kırallı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kırallı Waşşama'ya Gönderdiği Mektup (T.T.K. Yayınlarından VII. Seri-No.31). Ankara 1957.
8. Tamniya/Tawiniya'nın kârum olarak geçtiği metinler: POAT 9:11: Kt. f/k 183:3-4; n/k 473: 20-21; 88/k 913: 12; 92/k 203: 4-5 (Turhumit, Hattuş ve Tuhpiya kârumları ile birlikte).
9. Kt. f/k 183:7: *rubā'im ša Tamniya*; n/k 388:7: *rubā'im u mer'išu Ta-am-ni-a-i-im*.
10. Bk. Kh. Nashef, RGTC IV, s.116-117; krş. G.F. del Monte-J. Tischler, RGTC VI, s.417; G.F. del Monte RGTC VI/2, s.167.

- Başka bir Anadolu şehri söz konusudur. Sarayla görüşmeleri yürütmek üzere, Kaniş kârum'unun temsilcileri buraya gönderilmiştir.

- Olay, yerel bir kârum'u olan bir Anadolu krallığında geçmiştir. Tutanak, Asur'un tableti gereğince, Kaniş kârum'u tarafından belirlenen şahitler huzurunda kaleme alınmıştır.

Michel-Garelli, Tawiniya'nın Kaniş'e uzak olduğunu gerekçe göstererek, son iki tezin lehinde görüş bildirmekte; Turhumit Tawiniya yakınlığına işaret ederek ve Kt. f/k 183'te<sup>11</sup> yazılanları, iki şehir arasındaki ilişkilerin iyi olmadığı biçiminde yorumlayarak bu yerin Turhumit olabileceğini söylemektedirler. Fakat, Kt. f/k 183'te Tamniya ile Turhumit arasında düşmanlık bulunduğu dâir bir belirti yoktur (bk. n.11). Bu bakımdan, Tawiniya'ya komşu bir krallık söz konusu olsa bile, bunun Turhumit olma ihtimalini diğer çevre krallıklardan fazla görmüyoruz. Kaldı ki, Tamniya'da tahta çıkan yeni krala yemin etmek için Turhumit kârum'undan elçiler geldikleri halde, Kaniş kârum'undan henüz gelen olmamıştır ve bu yüzden Tamniya kralının rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Bunu Tamniya ile Kaniş arasında bazı sorunlar bulunduğu bir işaret saymak bize daha mantıklı gelmektedir.

Burada, bir başka değerlendirme yapmak için, tarafımızdan neşredilmiş olan Kt. n/k 388 (Archivum Anatolicum 2, s. 30 vd.) üzerinde durmak istiyoruz. Ah-şalim'in dört meslektaşına hitâben yazdığı mektupta şunları okuyoruz: <sup>4</sup>) a-na ru-ba-im iṣ-tù sí-kà-tim <sup>5</sup>)i-tù-a-ri-šu i-bá-tí-šu <sup>6</sup>)am-hu-ur-šu-ma er-ba-am <sup>7</sup>)a-ru-ba-im ú me-er-i-šu Ta-am-ni-a-i-im <sup>8</sup>)a-ší-i-ma um-ma šu-ut-ma <sup>9</sup>)ma-mi-tám a-šu-mi-ku-nu-ma <sup>10</sup>)a-Kà-ra-ah-na al-qé "sikkatum'dan dönüşünde, onun bölgesinde krala başvurduğum ve *erbum*'u<sup>12</sup> krala ve

11. Tamniya kârum'unun Kaniş kârum'una gönderdiği bir mektup olan bu tablet K. Balkan tarafından, Kronoloji, s.36-38'de neşredilmiştir.

Mektupta şunları okuyoruz: <sup>5-18</sup>)Turhumit kârum'unun elçileri Tamniya kralına yemin etmek için (geldiler ve) ona *erbum* getirdiler. O (Tamniya kralı) elçilere şöyle dedi: "Kaniş kârum'unun, babalarımın elçileri nerede? Onlar buraya gelsinler, onlardan da yemin alacağım" O bizi aşağılıyor.

12. *erbum* hakkında bk. C. Günbatti, Archivum Anatolicum 2, s.29-30.

onun Tamniyalı adamlarına götürdüm. O (kral) şöyle söyledi: "Karahna için sizin adınıza yemin aldım." Anlaşıldığı gibi, Tamniya rubā'um'u, Karahna için aldığı yeminin Ah-şalim ve meslektaşlarını da bağladığını vurgulamaktadır.

Kt. n/k 388'de, Ah-şalim'in hitâp ettiği kimseler arasında, Kt. n/k 504'teki şahitlerden birisi olan, 1962 arşivinin sâhibi, Uşur-şa-İstar da bulunmaktadır. Bu durumu göz önünde bulundurarak, Kt. f/k 183'te Turhumit kârum'u elçilerinden yemin alan ve Kaniş kârum'u elçilerinden de yemin alacağını söyleyen Tamniya kralı ile, Kt. n/k 388'de Karahna için yemin aldığını bildiren Tamniya kralının aynı kimse olabileceğini düşünüyoruz. Eğer böyle ise, kârum'un Ib tabakasında bulunmuş olan Kt. f/k 183 de II. tabakaya âit olmalıdır.

### "Nehre gitmek"

Aşşur-taklâku'yu kurtarmak için kral ve kraliçenin huzuruna çıkan kârum temsilcileri, sanığın, suçsuzluğunu kanıtlaması için, ya tanrı Aşşur'un hançeri üzerine yemin etmesini veya bir yerli gibi nehre gitmesini önerirler. İlkinde *ina/İĞİ GİR ša Aşşur tamā'um* "Aşşur'un hançeri üzerine yemin etmek" formülüyle<sup>13</sup> ifade edilen ve elbette ki bir Asurluyu bağlayacak olan bir yeminin yerine getirilmesi söz konusudur. İkincisinde ise, kral ve kraliçeye söylenen "sizin bir vatandaşınız gibi" sözünden de anlaşılacağı gibi, *ana id alākum* "nehre gitmek" deyimini ile, Anadolu'ya has bir yargılama tarzına atıf yapılarak, zanlının nehir (tanrısı) tarafından yargılanması teklif edilmektedir.

Bildiğimiz kadarı ile, üç Kültepe tabletinde "nehir" kelimesi, aslında <sup>d</sup>Nārum (Nehir tanrısı) karşılığında yazılarak, isimleri verilen şahısların onun râhibi oldukları vurgulanmaktadır:

Kt. f/k 80: 15-17: İĞİ *Abuna* UH.ME *ša* İD İĞİ *Labarša* UH.ME *ša* İD "Nehir (tanrısının) *kumrum*-râhibi *Abuna*'nın huzurunda; Nehir (tanrısının) *kumrum*-râhibi *Labarša*'nın huzurunda".

13. Benzer yemin formülleri hakkında bk. H. Hirsch, UAR, s.65a.

ICK I, 84: 9: *Alāhim ša Na-ri-im*

ICK I, 190: 11: ...*Alāhim ša ÍD*

Kt. f/k 80: 15-17 ile karşılaştırarak, oradaki yerli kimseler gibi, Asurlu Alāhum'un da Nehir tanrısının râhibi olduğunu söyleyebiliriz.

Suç işlemekle itham edilen bir kimsenin nehre gitmesi (atılması), yâni suçlu olup olmadığının belirlenmesi için Nehir tanrısının (<sup>d</sup>Nārum) hakemliğine başvurulması (nehir ordali) uygulamasına ilk defa Ur-Nammu Kanununun 10. ve 11. paragraflarında rastlıyoruz. Keza, Hammurabi Kanununun 2. maddesinde, büyücülük yapmakla suçlanan bir kimsenin, suçsuzluğunu kanıtlaması için, *ana dÍD illak dÍD išalliamma* "o nehre gidecek (ve) nehre dalacaktır" hükmü yer almaktadır. 132. maddede de, zina ile suçlanan bir kadının, kocası için nehre dalacağı belirtilmektedir<sup>14</sup>.

Zanlının nehirden kurtulması mâsum olduğunun kanıtı idi.

Bilindiği gibi, Hitit metinlerinde de, *ÍD-ya/hapa pai-* "nehre gitmek" deyimini çerçevesinde, "nehir ordali"sinden söz edilen yerler bulunmaktadır<sup>15</sup>. Buna karşılık, Hitit yasalarında bu konuda herhangi bir hükme rastlanmamıştır. Anlaşılan, kanunlar yazılı hâle getirildikten sonra da bazı hukukî uygulamalar örf ve âdet kurallarına göre yürütülmüş olmalıdır.

Mezopotamya ile Anadolu arasındaki kültür yakınlığı dikkate alınarak, Mezopotamya'da yazılmış kanun metinleriyle Hitit kanunları karşılaştırılabilir. Fakat, Kt. n/k 504'ün ışığında, suç işlediği iddia edilen bir kimsenin Nehir tanrısı tarafından yargılanması anlayışında Mezopotamya etkisinin söz konusu olmadığı ve bu prensibin, hukuk kurallarının henüz yazılı hâle getirilmeden önceki zamanda "Teamül Hukuku"nun unsurlarından birisi olarak, Anadolu'da öteden beri uygulana geldiği anlaşılmaktadır.

14. Mezopotamya kaynaklarında geçen ilgili yerler için bk. CAD I/J, *id (ittu)* maddesi.

15. Bu konu E. Laroche tarafından "Fleuve et Ordealie en Asie Mineure Hittite" adlı makalesinde etraflı olarak işlenmiştir. Bk. Festschrift Heinrich Otten. Wiesbaden 1973, s.179-189.



